

Література

1. А. Гостев. Шариат-банкинг // Комерсант. — 2008. — № 33.
2. В. В. Масленников. Зарубежные банковские системы. — М.: Элит-2000, 2001. — 389 с.
3. К. М. Мирошник. Исламські банки в соціально економічній структурі мусульманських країн. Дис. канд. екон. наук: 08.00.14. — М., 2000.
4. Юсеф Нахла. Особливості кредитно-фінансової системи арабських країн // Персонал. — 2006. — № 3.
5. Станков О.С. Особливості діяльності арабських фінансових інституцій на світових ринках // Регіональна економіка. — 2008. — № 4.
6. Cambridge Economic History of Europe 2007. — p. 437. — Cambridge University Press,
7. Timur Kuran. The Absense of the Corporation in Islamic Law // American Journal of Corporative law. — 2005. — N. 55. — pp. 785—834.

Стаття надійшла до редакції 15 січня 2010 р.

УДК 336.717.061.1:330.117

В. Г. Шевалдіна

старший викладач
кафедри менеджменту банківської діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

КРЕДИТУВАННЯ БАНКАМИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

В статье рассмотрены основные направления кредитования украинскими банками домохозяйств в докризисный период, выявлены проблемы современного состояния потребительского кредитования.

In the article the main trends in granting credit to households by Ukrainian banks are examined in the pre-crisis period, the problems of present state of giving consumer credits are revealed.

У статті розглянуто основні напрями кредитування українськими банками домогосподарств в докризовий період, виявлені проблеми сучасного стану споживчого кредитування.

Ключевые слова: *потребительский кредит, ипотечный кредит, автокредитование, кредитование образования.*

Key words: *consumer credit, merchandise, giving credit for purchasing an automobile, giving credit for acquiring education.*

Ключові слова: *споживчий кредит, іпотечний кредит, автокредитування, кредитування освіти.*

Для домогосподарств кредитування є дієвим механізмом покращення життєвого рівня та зміни стандартів життя. Кредит не тільки сприяє більш повному задоволенню потреб фізичних осіб, а й породжує нові потреби, що безпосередньо впливають на зростання суспільного виробництва товарів і послуг. Активна робота банків у галузі обслуговування населення сприяє розширенню видів кредитних послуг, удосконаленню техніки кредитування фізичних осіб, підвищенню рівня прибутковості банків.

Вітчизняні банки активно нарощували обсяги кредитних вкладень в економіку країни. Вимоги банків за наданими кредитами за 2005 — 2008 рр. збільшилися з 143,4 до 734,0 млрд грн, або в 5 раз. Спостерігається позитивна тенденція і в динаміці кредитів, що надані населенню. Обсяги кредитів, наданих домашнім господарствам, у портфелі банків зростали за цей період випереджаючими темпами — майже у 8 разів і склали на 01.01.2009 року 280,5 млрд грн. Частка кредитів домогосподарств у структурі загального банківського портфеля постійно збільшувалася — з 24,9 % у 2005 р. до 38,2 % у 2008 р.

Прийнято вважати, що будь-який кредит, що надається комерційними банками домогосподарствам відноситься до такого виду кредиту як споживчий кредит. Однак, згідно з правилами обліку за цільовим спрямуванням Національний банк України виділяє такі напрями кредитів домогосподарств [1]:

- споживчі кредити;
- на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості;
- інші кредити;
- іпотечні кредити.

Аналіз цільового кредитування показав, що найбільшим попитом серед населення за цей період користувалися споживчі кредити (табл. 1). Розраховано за даними: Бюлетень Національного банку України, 2009 р., № 11, с. 122 [1]).

У 2006—2008 рр. обсяг споживчих кредитів домогосподарств щорічно зростав більше ніж у 1,5 разу порівняно з попереднім роком. У 2008 р. споживчих кредитів видано населенню на суму 186,1 млрд грн, що в 3 рази більше, ніж у 2006 р. Частка споживчих кредитів у загальному обсягу кредитів, наданих домогосподарствам коливається від 71,27 % до 57,3 %. Це свідчить про важливу роль банків у задоволенні значного попиту домогосподарств на споживчі кредити для вирішення поточних потреб. Товари або послуги, що є надто дорогими для миттєвого придбання, за допомо-

гою кредиту не будуть обтяжливими для сімейного бюджету. Зростанню споживчого кредитування сприяла максимальна зручність оформлення та надання кредитів домогосподарствам: розробка та впровадження новітніх процедур кредитування, поліпшення якості надання споживчих кредитів, прийняття до розрахунків неофіційних доходів населення (без документального підтвердження), прискорення швидкості оформлення кредитів. Така політика банків щодо доступності кредитних коштів призводить до змін у відношенні домогосподарств до такого процесу як кредитування. Все більша кількість населення перестають відчувати упередженість до кредитних коштів, змінюючи поведінку заощадження на споживчу.

Таблиця 1

**ДИНАМІКА ТА СТРУКТУРА КРЕДИТІВ,
НАДАНИХ ДОМАШНІМ ГОСПОДАРСТВАМ [1]**

Рік		Споживчі кредити	На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	Інші кредити	Усього	Іпотечні кредити (із загальної суми)
2005	млн грн	...	...	...	35659	...
2006	млн грн	58453	20412	3145	82010	20523
	%	71,27	24,89	3,83	100	25,02
2007	млн грн	115032	40778	4577	160386	73084
	%	71,72	25,42	2,85	100	45,57
	темп приросту, %	96,79	99,77	145,53	95,57	256,11
2008	млн грн	186088	88352	6050	280490	143416
	%	66,3	31,5	2,2	100	51,1
	темп приросту, %	61,77	116,66	32,18	74,88	96,23
вересень 2009	млн грн	144617	102046	5596	252259	137591
	%	57,3	40,5	2,2	100	54,5
	Темп приросту (зниження), %	- 22,28	15,49	- 7,5	- 10,06	- 4,06

Ринок кредитування домогосподарств складається із різного виду короткострокових, середньострокових (до 5 років) та довгострокових (більше 5 років) кредитів. В умовах позитивних змін у вітчизняній економіці все більшим попитом користувалися кредити на тривалий строк. Така ситуація спостерігається за всіма напрямками кредитування: у 2008 році 53 % споживчих кредитів було видано населенню більше, ніж на 5 років, 75 % кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості видано на термін більше 10 років, 52 % інших кредитів — до 5 років.

На споживчому кредитному ринку України спостерігається наступна тенденція — зростання обсягу кредитів, наданих в іноземній валюті. Постійним стає випередження темпів зростання кредитів, наданих населенню в іноземній валюті над темпами зростання кредитів у гривні. У 2005 р. темпи зростання кредитів у гривні склали 123 %, в іноземній валюті 159 %, у 2008 р. 34 % та 98 % відповідно. Як наслідок, частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі кредитів, наданих банками домогосподарствам збільшилася з 59 % у 2005 р. до 72 % у 2008 р. Такі реалії пояснюються тим, що при стабільному валютному курсі кредити в іноземній валюті для домогосподарств були дешевшими за кредити в гривні. І хоч основними видами валют, у яких надаються кредити фізичним особам вітчизняними банками є гривня, долар та євро, однак у цей період відмічається збільшення частки кредитів, що надавалися в доларах США. Необхідно зазначити, що домогосподарства, оцінюючи тільки поточну привабливість валютних кредитів не зважають валютний ризик, не враховують можливості коливань валютного курсу в майбутньому.

У практиці вітчизняних комерційних банків існує кілька напрямів кредитування фізичних осіб — іпотека, автокредитування, експрес-кредитування в торгових центрах (PoS-loans), кредитування готівкою (cash-кредити), а також карткове кредитування. Національний банк України у звітності не виділяє статистичні дані щодо всіх цих напрямів кредитування, окрім даних щодо іпотечного кредитування.

Аналіз структури кредитів, що надаються домогосподарствам показує, що значна частка кредитів використовується населенням для вирішення житлової проблеми через отримання та використання іпотечних кредитів. Упровадження в країні іпотечного кредитування житлового будівництва стало вкрай важливим як в економічному, так і в соціальному плані.

Іпотечне кредитування представляє собою складну систему відносин, що дозволяє узгоджувати інтереси населення в покращенні житлових умов, комерційних банків — в ефективному та прибутковому напрямі діяльності, будівельного комплексу та пов'язаних з ним виробничим процесом галузей — у ритмічному завантаженні виробництва та збереженні робочих місць, держави, зацікавленої в загальному економічному зростанні.

До початку фінансової кризи вітчизняний ринок іпотечного кредитування впевнено демонстрував динамічне збільшення загального обсягу кредитів, наданих домашнім господарствам. За даними Української національної іпотечної асоціації (УНІА) на 01.10.2009 р. всього було видано іпотечних кредитів на суму 103,6 млрд грн. За майже вісім років загальний розмір іпотечного портфеля банків в Україні зріс у 345 разів (рис. 1) [2].

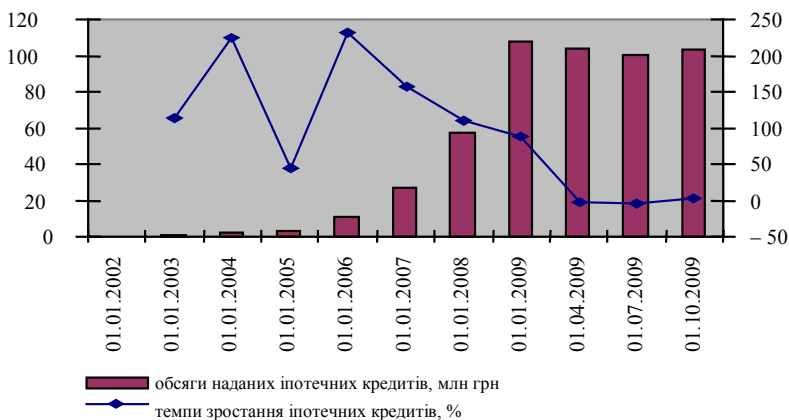

Рис. 1. Динаміка обсягів надання та темпів зростання іпотечних кредитів українських банків за період 2003—2009 рр. [2]

Питома вага іпотеки зростає як у загальному кредитному портфелі вітчизняних банків, так і в портфелі кредитування фізичних осіб. Якщо в 2002 році частка іпотечних кредитів у загальному кредитному портфелі банків становила 1,2 %, то в 2008 р. вона зросла майже до 15 %. У кредитуванні домогосподарств частка іпотеки починаючи з 2005 р. становить більше третини. Однак, не дивлячись на суттєве збільшення масштабності іпотечного кредитування житла, іпотечний ринок України складає 10 % від ВВП, тоді як у розвинених країнах цей показник сягає 30—40 %.

Оскільки з кожним роком бюджетне фінансування будівництва нерухомості скорочується, кредитування купівлі фізичними особами житла на первинному та вторинному ринку нерухомості під заставу цього житла, є найбільш перспективним напрямом вирішення житлової проблеми домогосподарств. Проте поширення ринку іпотечних кредитів, їх доступність найширшому колу громадян залежить від наявності наступних необхідних умов (рис. 2):

- ліквідний та збалансований ринок житла;
- достатня кількість домогосподарств з високими та стабільними прибутками;
- сформована ресурсна база для довгострокового кредитування;
- широкий спектр програм іпотечного кредитування.

До того ж іпотечне кредитування житлового будівництва може ефективно функціонувати за умови системної державної підтримки та наявності належної нормативно-правової бази, яка регламентує відносини між учасниками ринку.

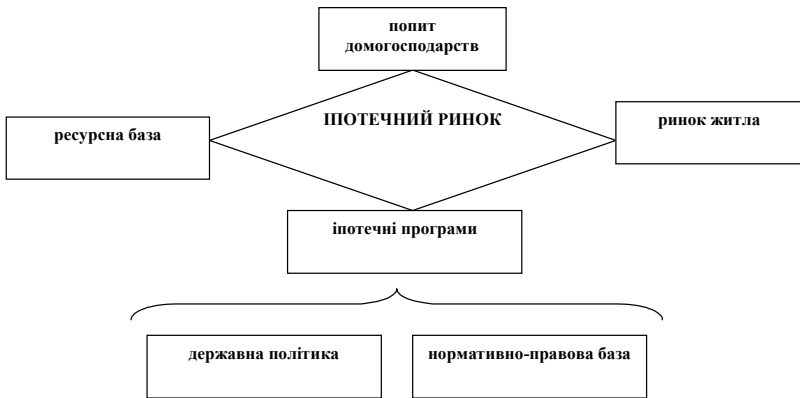

Рис. 2. Умови розвитку іпотечного ринку

Відносно ринку житла, то слід зауважити, що серед країн Центральної та Східної Європи в Україні один з найнижчих показників забезпечення потреб і задоволення попиту на цьому ринку. Майже 75 % житлового фонду України фізично і морально зношено та вимагає або реконструкції, або знесення як аварійне [3]. На відміну від розвинутих країн у країні гостро не вистачає житла, і до насичення ринку ще дуже далеко.

По відношенню до рівня доходів населення ціни на житло в Україні, безперечно, є дуже високими. У Європі існує одне емпіричне правило: вартість квадратного метра житла приблизно дорівнює місячній зарплаті. В Україні квадратний метр коштував від чотирьох до п'яти місячних зарплат. Відповідно, за середньорічну заробітну плату українець міг купити квадратних метрів житла у 5—6 разів менше, ніж мешканець США чи країн Західної і Центральної Європи [3].

Більшість іпотечних кредитів в Україні було надано в іноземній валюті, що поставило значну частину позичальників у позицію валютного ризику. Цікаво, що за кордоном прийнято, щоб валюта платежу за іпотекою збігалася з валютою доходу. Найпопулярнішою валютою кредитування є долар США, оскільки на доларові кредити припадає 95 % позик, що надані в іноземній валюті. Тим часом зростає популярність євро (2,7 %) та швейцарського франка (2,3 %). Основними причинами валютизації іпотеки є високі процентні ставки за кредитами в національній валюті (18—22 %), у той час як вартість кредитів в іноземній валюті значно нижча (процентні ставки в іноземній валюті складають 13—14 %).

Досить невелика частка кредитів на індивідуальне будівництво та купівлю землі відображає розвиток даних напрямів тільки в окремих регіонах. Так, на київський та одеський регіони припадає 38 % кредитів на будівництво котеджів і 63 % — на купівлю земельних ділянок [4].

Щодо визначення та регулювання відносин у системі іпотечного кредитування зроблено вже немало. Законодавчу базу в питаннях іпотеки, в основному, сформовано. Ухвалено закони України «Про іпотеку», «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати», «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю», «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень».

Найбільший обсяг кредитів іпотечного ринку становив 107,6 млрд грн на 01.01.2009 р. Таке високе зростання обсягів іпотечних кредитів викликане різкою зміною валютного курсу (гривня девальвувала відносно долара майже на 60 %) і не відображає реальної картини стану іпотечного ринку.

Після постанови НБУ від 11 жовтня 2008 року № 319 «Про додаткові заходи щодо діяльності банків» банки майже припини-

ли кредитування, згорнули іпотечні програми, спостерігалася тенденція зменшення попиту на іпотечні продукти. В свою чергу, населення намагалося погасити ті кредити, що в них вже є, але негативна макроекономічна ситуація в країні — припинення діяльності підприємств та організацій, масові скорочення, різке падіння курсу гривні відносно світових валют, підвищення банками процентних ставок за кредитами — призводить до нестачі коштів для своєчасної сплати за кредит та до зростання обсягів проблемних іпотечних кредитів за 9 місяців 2009 року більше ніж у три рази. На 01.10.2009 року обсяги проблемних кредитів складають 3,1 млрд грн, або 3,1 % у загальному іпотечному портфелі [2]. Що стосується процесу реструктуризації в іпотечній сфері, то загалом за 2009 рік було реструктуризовано близько 18,7 % від загальної кількості іпотечних кредитів. Основними схемами реструктуризації житлових іпотечних кредитів були: зміна валюти кредиту, зміна схеми погашення, пролонгація кредитного договору, відстрочення сплати суми кредиту.

Ще одним значним напрямом кредитування населення для банків є автокредитування. Попит на автомобілі в Україні невинно зростає декілька років поспіль. Україна була однією з найменш розвинених країн Європи за кількістю автомобілів на душу населення (приблизно 150 автомобілів на 1000 осіб) [5]. Розвиток та доступність кредитних програм, що пропонувалися банками, призвели до значного зростання вітчизняного авторинку. Клієнт, залежно від обраної моделі транспорту й реальних доходів, серед різноманітних кредитних програм міг знайти привабливі для себе умови. Перший внесок клієнта при купівлі автомобіля мав становити 25—30 %, термін кредитування — від 3 до 7 років, середнє подорожчання — 15 %. Плюс обов'язкова страховка — 4—5 % від суми покупки.

Кожний другий українець купував транспортний засіб на умовах автокредитування. За різними оцінками, від 50 % до 70 % нових автомобілів продавалися в кредит. За 2006 рік було продано близько 370 тис. легкових автомобілів, за 2007 р. — 542 тис. І якщо в 2006 році Україна займала 9 місце в Європі за обсягами продажу автомобілів, то в 2007 вийшла на сьоме місце, випередивши обсяги продажу таких країн, як Австрія, Голландія, Бельгія [5].

Фінансова нестабільність вплинула на політику більшості українських банків у сфері кредитування. Банками переглядаються умови надання кредитів на купівлю транспортних засобів,

при цьому процентні ставки підвищуються. Вимоги до кредитоспроможності позичальників стають більш жорсткими, кредити без першого внеску позичальника не надаються. Проте більшість банків були вимушені згорнути власні програми по автокредитуванню.

Споживчі кредити на задоволення поточних потреб за технологією видачі можна поділити на три основні програми, які мають основну об'єднуючу умову їх надання — мінімальну кількість документів, необхідних для отримання кредиту (у багатьох банках складається з паспорту та довідки про присвоєння ідентифікаційного коду, інколи довідки про доходи або даних про двох поручителів) [6]:

- cash-кредити. Це кредити, які видаються готівкою без цільового призначення, без застави і досить швидко;

- експрес-кредити. Це наймасовіші кредити. Вони, в основному, перераховуються в безготівковій формі. Ця послуга пропонується безпосередньо в торговому центрі на місці продажу товару;

- карткові кредити. Більшу частину кредитних карток банки відкривали до звичайних зарплатних рахунків, на які підприємства та організації щомісяця перераховували заробітну плату своїм співробітникам. Найчастіше кредитні ліміти позичальникам відкривали у розмірі двох-трьох місячних окладів.

Важливим напрямом кредитування, який сприятиме доступності вищої освіти для українських громадян може стати розвинутий ринок освітнього кредитування. Основна його ідея полягає в розриві замкнутого кола (рис. 3): відсутність необхідної освіти — низький заробіток — відсутність коштів на освіту — відсутність необхідної освіти.

В останні роки в розвинутих країнах зменшується бюджетне фінансування вищої освіти та зростають обсяги фінансування за рахунок приватного капіталу. У західних вищих навчальних закладах передбачені різноманітні підходи до кредитування навчання, які враховують саму специфіку одержуваної освіти. Цільові аудиторії тих, хто отримує освіту у вітчизняних та закордонних вузах, мають суттєві відмінності за багатьма факторами: вік, наявність досвіду роботи та освіти, рівень прибутків і витрат, вимоги до отримуваної освіти та багато іншого.

В Україні першою спробою врегулювати кредитні відносини щодо отримання молодими громадянами України освітніх послуг став «Порядок надання молодим громадянам пільгових довго-

строкових кредитів для здобуття освіти у вищих навчальних закладах за різними формами навчання незалежно від форми власності», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27.05.2000 № 844. Вітчизняні банки почали здійснювати надання кредитів на освітні послуги з 2001 р. Серед лідерів були КБ «Приватбанк», АКБ «Правексбанк», банк «Фінанси і кредит» [7].

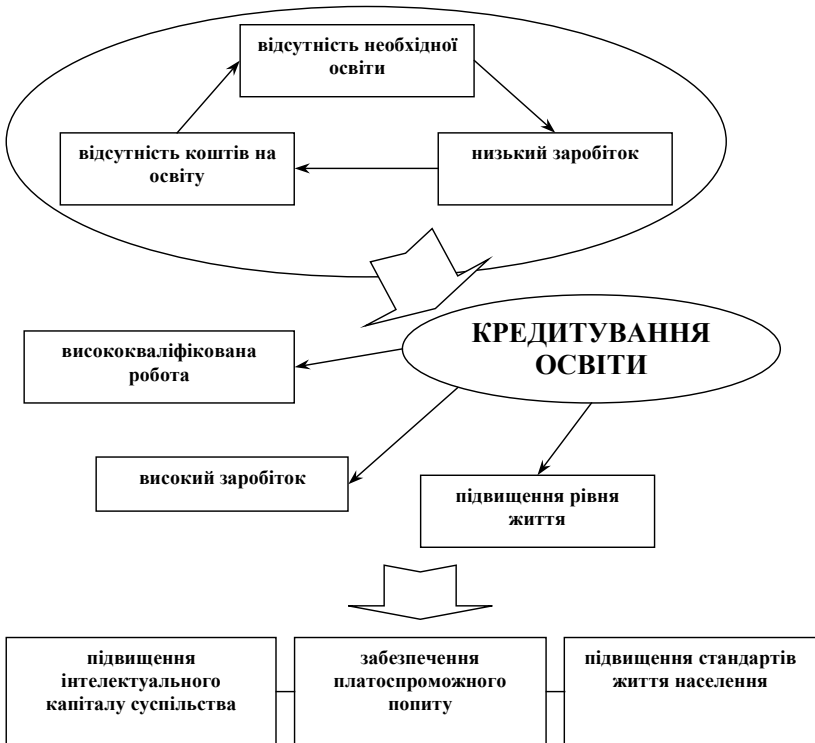

Рис. 3. Соціально-економічне значення кредитування освіти

Більшість українських банків усе ж згодні кредитувати освіту, але в межах стандартних споживчих кредитів. Програми споживчого кредитування не передбачають видачу кредитів для оплати навчання окремим рядком. В умовах фінансової кризи не варто сподіватися на активізацію освітнього кредитування в силу невідомості щодо працевлаштування майбутніх фахівців. До того

ж банкам бракує довгострокових ресурсів, а зростання кредитних ризиків призводить до необхідності підвищення процентної ставки.

Розвиток ринку кредитування домогосподарств в Україні стає дзеркальним відображенням зміни економічної ситуації не тільки в державі, а й у світі. Економічна нестабільність в країні, високі темпи інфляції, затяжні кризові явища на світових фінансових ринках та коливання курсу долара, зміни до банківського законодавства, спрямовані на подолання зростаючих кредитних ризиків та розривів ліквідності негативно вплинули на можливості кредитування банками домогосподарств.

Завдяки девальвації національної валюти, рівень доступності кредитів сягнув на недосягну висоту. Основним показником доступності кредиту є відношення між щомісячним платежем та доходом сім'ї (DTI). В США рівень DTI не перевищує 26 %. В Україні цей показник теж тримався на рівні 28 %, але з девальвацією національної валюти він зріс до 45 %. Девальвація вплинула не тільки на рівень DTI, а також на економіку, спричинила зростання рівня безробіття та інфляції [8].

За світовим досвідом кредитування домогосподарств є одним з основних видів діяльності банків, що забезпечує їх стабільну прибутковість. Його розвиток є важливою умовою забезпечення стійкого зростання не тільки банківської системи, а й економіки в цілому. Від нього залежить розвиток багатьох галузей виробництва та реалізація їх кінцевої продукції. Однак, суттєвим недоліком української економіки є відсутність товарів вітчизняного виробництва (автомобілі, електроніка, побутова техніка і т.п.), для купівлі яких населення і бере кредити. Навіть якщо говорити про кредитування будівництва житла, то значна частина будівельних та оздоблювальних матеріалів імпортується. Відповідно, вітчизняні банки кредитували не українську економіку, а імпорт у неї, зовсім не сприяючи її економічному зростанню, як це відбувається в розвинутих країнах. А значні обсяги зовнішніх зобов'язань генерували високі валютні ризики.

Фахівці МБРР показали, що зовнішні позики банків та їх висока кредитна активність на внутрішньому ринку породжують небезпеку для утримання макроекономічної стабільності в країні й для стійкості банківської системи тоді, коли зобов'язання банків мають короткостроковий характер, валютні активи і зобов'язання банків не збігаються, а зовнішні запозичення підживлюють кредитний бум у секторах споживчого та іпотечного кредитування [9].

Значні обсяги зовнішніх зобов'язань українських банків та накопичення ними істотних валютних ризиків сформували високу залежність від ситуації на міжнародних ринках капіталу. Тому динамічний розвиток споживчого та іпотечного кредитування домогосподарств українськими банками був перерваний глобальною фінансовою кризою. Вітчизняні банки втратили довгострокові і дешеві кредитні лінії від іноземних банків. Зниження реальних доходів населення призвело до збільшення кількості проблемних кредитів, а також випадків, коли банки змушені продавати об'єкти застави. Також зниження кредитоспроможності населення змусило банки зробити більш жорсткими умови видачі кредитів і припинити кредитування за багатьма програмами.

На даний час банки поступово відновлюють певні кредитні програми, але щоб повернутися до рівня кредитування домогосподарств що передував глобальній кризі потрібно, перш за все, визначатися зі стратегією формування довгострокових гривневих ресурсів та зробити правильні висновки з отриманого досвіду як банкам, так і населенню.

Література

1. Офіційний сайт Національного банку України // <http://www.bank.gov.ua>
2. Аналітичний огляд УНІА за 2009 рік «Житлове іпотечне кредитування в Україні» // <http://www.unia.com.ua>.
3. К. Паливода, П. Гайдуцький. Міраж кризи на ринку житла. — Економіст. — 2008. — № 5. — С. 14—15.
4. Д. Гриньков. Ипохондрия. — Бизнес. — 2008. — Червень. — 24/16.
5. П. Ходовий. Автопоглиначі // Бизнес. — 24—30 листопада 2007 р. — № 45 (674) // <http://www.dt.ua>
6. О. Кириченко, Л. Патеркіна. Управління ризиками у сфері банківського споживчого кредитування // Банківська справа. — 2008. — № 6. — С. 15—27.
7. О. Ю. Буцька. Кредитування студентів як джерело фінансового забезпечення діяльності вищих навчальних закладів // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 9(75). — С. 161—168.
8. Звіт С. Муді. Іпотечна криза в Україні // <http://www.unia.com.ua>.
9. Т. Вахненко. Кредитний бум в Україні в системі координат світових фінансів // Економіст. — 2008. — № 5. — С. 34—37.

Стаття надійшла до редакції 12.01. 2010 р.